

tolhatná pályafutásában, de ő is csak ember, meg-megállítja a borzalmak és ellensúlyt kell keresnie. Klaus Mann művészi ábrázolási módja, igazsága az emberi élet teljes komplexumainak hűteles bemutatására való őszinte törekvése itt is megnyilvánul. Höfgen öngazolásul, a lelkiismereti felelősség elől való menekülés végett segíti, befolyásával pártfogolja a baloldali és kegyvesztett, később pedig lebukott fiatal színlészt, Otó Ulrichst is.

Mindezt életszerűen elmondva, a mellékszereplők egész sorát felvonultatva, Klaus Mann valódi képet ad arról a korról, amelyikben maga is em-

berré nőtt, s amelyikben a német fiatalok nagy többsége éppen az ellenkező utat választotta, mint az író. Klaus Mann ennek az útnak, a tömegek faszizmus felé való sodródásának lélektani magyarázatát akarja adni. Hasonló célú — persze egészen más módon, más eszközökkel és felfogással — az olasz Moravia kísérletek, Konformista című regényében.

Amellett, hogy nagyiban hozzásegít a kor megismeréséhez, ez a regény a legjobb realisták nagy hagyományait felhasználó stílusával mély művészi élményt is nyújt.

Ady Endre és Juhász Gyula szerb barátja

Todor Manojlović 75. születésnapjára

Péter László

Juhász Gyulának van egy alig ismert cikke a szegedi *Délmagyarországi* 1919. január 19-i számában „Magyarok, szerbek: emberek” címmel. Két, történelme folyamán oly sokszor és tragikusan egymásnak ugrasztott nép barátságáról szól benne, s ennek kapcsán fölleleveníti váradi éjszakáit, amelyeken szerb barátjával, „Theoval” együtt álmodoztak ébren és virrasztva „a népek szövettségéről, magyarok és szerbek sorsáról, a megértésről és megbecsülésről, amely elé vámsorompókat állítanak és Damoklész kardját függesztik földegen és ellenséges hatalmak.

„Theo — írja itt a költő — tulajdonképpen a nevére és vérére szerb volt, kultúrájára francia, érzésére magyar és olyan német verseket írt, hogy az Insel Verlag készült kiadni őket. A magyarságnak szerelmese volt Theo, de amennyire imádta Csokonai és Ady magyarságát, úgy gyűlölte a hatvanhetes megalkuvást, az osztrák zsoldjában álló politikai zsoldateszkát. Amikor 1909-ben az első kardcsörtető mozgósítás megindult Szerbia ellen és a Szig-

ligeti színházban csak az irodalmi emberek lézengtek a „Szép csöndesen” című szegedi idillel harmadik előadásán, Theo sápadtan és remegve tiltakozni akart a háborús örültség ellen. A kávéház teraszán ültünk, néztük a vörös holdat, a megriadt várost, a szaladgáló katonákat, olvastuk a félelmükben dütyörésző tudósításokat és Theo így beszélt:

— A disznók miatt akarnak háborút. A sertések miatt és a disznó uszítók miatt, akiknek érdeke ez. A magyarnak nem érdeke, a szerbnek se, de igenis az osztrák zsoldateszkának! Egy az ellenségünk, közös a veszedelem, de nem tudják, vagy nem merik kimondani. Mikor a Sasfók tigrádái fölzengenek a magyar színpadon, a magyar lelkek titkos keserősége visszahangozza és tapsolja a Metternichet, a császárokat, az örült hülye zsarnokok elleni kitöréseket. Belgrádban ugyanez az érzés, ugyanez a lelkesedés és taps fogadja és koszorúzza őket. A Terazzián fiatal és rajongó irodalmárok éppen olyan érzéssel olvassák Baude

lairet és Adyt, akit lefordítottam nekik, mint a váradi teraszon.

Igy beszélt Theo, aki Mátyás királyról tervezett egy nagy verses tragédiát. Mindig tervezett, ősjogász volt, de Timon Ákos helyett (igen okosan) inkább az Athéni Timont olvasta és Kmetty helyett Goethét; minden sorát ismerte, minden szavát tudta, holott római jogból kellett volna kollokválnia. És lefordította buzgón Adyt németre, Emőd Tamás pedig Theot fordította vissza magyarra. Különös éjszakák és különös társaságok voltak ezek, itt született a váradi Holnap, a Kis Pipában román diákok bánatos nótákat énekeltek, a miámos tenorista lehurrogta őket, én védelműkre keltem és ekkor egy román diák odajött az asztalunkhoz és így szólt hozzánk:

— Csak a költőt akarom üdvözölni, akinek nevét mi románok is szeretettel emlegetjük. Örülök, hogy az emberben sem csalódtam.

Azóta sok víz lefolyt a Kőrösön és Dunán, az Olton és Drinán, nagyon beborult a népek szolidaritásának. Nem tudom, a román diákok mit gondolnak ma Váradon és nem tudom, Theo hol jár és mit csinál? Utoljára a nagy háború kirobbanásának előestéjén protestált egy pesti német újságban a háború ellen, hangoztatta, hogy se szerbnek, se magyarnak nem igazi érdeke ez, azután elmémult és eltűnt a fölzengő orkánban. Azóta sokszor gondolok Theora. A szoldateszka elmúlt, az osztrák járom eltört, a gyűlölet tüze hamvába hal... Bizony, jó volna megint együtt ülni a váradi teraszon, a vörös hold alatt, békén, boldogan, még mindig fiatalon, kezét fogni és ünnepelni a szolidaritást, amely ledönti a vámsovcmpókat, összetöri a szuronyokat és megcsinálja, amit ezer háború és millió áldozat nem tudott: a munka és az alkotás szent szövetségét, ahol mincse-

nek kis népek, nagy népek, csak népek vannak.“

Ady és Juhász szerb barátja, *Manojlovićs Tódor*, a neves jugoszláv író, költő, műfordító és művészettörténész, Ady, Madách és számos más magyar költő alkotásainak szerbre átültetője, ma visszavonultan él szülővárosában, Nagybecskerekben. A váradi évek után Bázalben szerzett művészettörténeti doktorátust, Olaszországban végzett évekig műtörténeti kutatásokat, majd az első világháború idején Korfu szigetén a menekült jugoszláv kormány szolgálatában fejtett ki publicisztikai tevékenységet. A húszas években a belgrádi opera titkára, a harmincas években a jugoszláv Nemzeti Színház intendánsa. Legutóbb ismét Ady emléke szólította ki csöndes magányából. 1956-ban Újvidéken megjelent egy újabb Ady-fordító, Iván Iványi szerb válogatása, ez elé írt az egykori úttörő előszót. Tavaly pedig a romániai *Igaz Szó* novemberi Ady-számában olvashattuk a nagy költőről való kegyeletes emlékezését. A másik hívséges barátjáról, Juhász Gyuláról szintén papírra vetette emlékeit, s hamarosan ez is napvilágot lát a Szegeden készülő *Juhász Gyula Emlékkönyvben*.

Most, amikor különös gonddal keressük a történelem közös emléőjén növekedett kelet európai népek, „tejtestvérek“ irodalmi és kulturális kapcsolatainak gyökerelt, hagyományait, köztük a magyar és délszláv népek szellemi együttműködésének szép tradíciót, múlhatatlan kötelessége a magyarországi és a vajdasági irodalomkutatóknak egyaránt Manojlovićs Tódor életművének memcsak az évforduló kínálta fölidézése, de *alapos föltárása is*. Ady Endre és Juhász Gyula érdemes barátjának pedig még hosszú életet, termékeny öregséget kívánunk.

Szeged, 1958. február.